

*A glavno je, da se takoj okrona,
da mu nihče ne more vzeti trona.
Kaj bi, če pod kraljevskim plaščkom lula —
saj zdaj je kralj, brez krone pa le nula!*

Ne nazadnje — humor definira tudi srž starodavne vede alkimije kot živo in uporabljivo prakso tudi še za današnjo rabo: »Kot mojster alkimije si lahko

*spreminjaš sivi svinec v zlato —
kraljice vredna, čudežna veščina,
za dušo pa menda kar medicina!*

*Saj v loncu skupaj s svincem izpareva
navlaka duše, črni višek gneva,
in če pri tem kak vrag skrivaj ne fuša,
se v višje sfere prisuklja še duša.»*

In ker je humor posebne vrste alkimija, naj pri tem ostane — naj z alkimijo tudi zaključim tale spekulativni humor (na)spregled. In če ob tem kak vrag skrivaj ne fuša, se, kot po vsakem srečnem koncu, zdaj gotovo zrelaksira duša! — Bralcem in poslušalcem pa ostane na voljo, da vse skupaj spregledajo ali pa — spregledajo ...

Borut Gombač

BESEDE PA V SMEH

Ne znam se postaviti na glavo in si hkrati na ta zadnjo nataktni klobuk. Ne znam s prsti leve noge brenkati na kitaro. Ne znam z desno nosnico igrati na orglice. In tudi z ušesi migam komaj opazno. Pravzaprav sem precej slab tudi v čisto vsakdanjem spakovanju s čelom in usti. Skratka, pri takšnem ali drugačnem gunčanju afen sem le redko izviren in resnično smešen. Na tistih nekaj nastopov letno na slovenskih osnovnih šolah razen dveh knjig in nekaj še ne objavljenih pesmi in pravljič ne prinašam nobenih rekvizitov. Recimo potapljaške opreme ali vesoljskega skafandra. Tudi sicer največkrat nisem preveč zabaven sogovornik in kljub dejstvu, da sem v življenju največkrat do vratu v besedah, ne stresam dovtipov iz rokava. Marsikatero vprašanje otrok ali učiteljev me spravi v resno zadrego, iz katere se včasih le z veliko težavo izvlečem.

Glede na zgoraj omenjene značajske poteze je torej veliko možnosti, da bo med mano, torej med tisto puščobo, ki neutrudno teži v šolski dvorani in med tistimi, ki morajo to težačenje poslušati, ostal neprebojen zid. In da bodo vse bolj nemirni učenci in vse bolj na široko zehajoči učitelji nestrpno čakali na konec mojega na smrt dolgočasnega nastopa ali pa jih bo le-ta veselil zgolj zato, ker bosta zaradi njega odpadli uri matematike in slovenščine.

Kar pa mi morda vendarle lahko pomaga predreti zid med nami, je literatura sama. Skratka, uspeh mojega nastopa je odvisen zgolj od mojih lastnih pesmi in pravljič.

Po začetnem jecljanju, polglasnem mrmranju in takšnem ali drugačnem, v glavnem pa precej neuspešnem premagovanju treme, se brez uvoda odkašljam in pričnem brati. Svoj nastop največkrat začnem s pesmijo z naslovom *Naglica*. Pesem se začne takole:

Namesto čevljev sem si včeraj zjutraj v naglici obul plavutke ...

Če nisem zaradi tega ali onega vzroka povsem brez glasu ali se mi kako drugače ne zatakne in so otroci primerne starosti in vsaj z enim ušesom pripravljeni poslušati, se kljub temu da niti slučajno nisem dober bralec, skoraj zmeraj že pri prvem stavku na nekaj mestih hihitaje odkrhne del zidu. Če nič drugega, prvi verz povzroči vsaj zanimanje, kaj se bo nerodnežu še zgodilo.

Nadaljujem:

... in si namesto očal z dioptrijo nataknil plavalna očala.

Od kod nenadoma smeh? Seveda ne huronski, a vendarle. Kje v besedah se skriva tisto ptičje pero, ki požgečka podplat, da se na ustih pojavi nasmeh? Se res pojavi samo zaradi preprostega dejstva, da si je nekdo v naglici po pomoti obul plavutke in si nataknil plavalna očala? Strinjam se, šolarji si pred odhodom v šolo ponavadi ne obujejo plavutk in si zaradi tega, da bi bolje videli na tablo, le redko nataknejo plavalna očala. Kaj je torej smešno? Nasprotje med pričakovanim in tem, kar se dejansko zgodi? Nasprotje med kaotičnim naključjem in od resničnega življenja odtujenim, skorajda mehničnim dejanjem? Med vlakom, ki še kar naprej hrumi po svoji vsakdanji poti, in tiri, ki so se nepričakovano zavedli svoje utirjenosti, se osvobodjeni zapletli v pentljo in z metuljevimi krili veselo odfrfotali nekam proti obzorju?

Henri Bergson pravi, da smeh vzbuja neka mehanična togost, tam kjer bi od človeka pričakovali prožno gibkost. Toda kakšno mora biti nasprotje med pričakovanim in udejanjenim? Kako velika mora biti razdalja med utečeno vsakdanjostjo in nevsakdanjostjo, da povzroči smeh? Kaj bi bilo, če bi si junak pesmi v naglici namesto svojih čevljev obul recimo očetove ali celo mamine? Bi bilo tudi to smešno? Mislim, da bi bilo. Čeprav bi me kot pesnika vsekakor motila izrabljenost teme. Manj smešno bi bilo, če bi si junak v naglici po pomoti obul bratove čevlje. Še posebej, če bi bil brat podobne starosti kot on sam. Ali torej količina smešnega narašča hkrati z razdaljo med pričakovanim in nepričakovano udejanjenim? Tako vsaj izgleda. Stopnjujmo.

1. Junakovi čevlji številka 21 proti bratovim čevljem številka 23.
2. Junakovi čevlji številka 21 proti očetovim čevljem številka 47.
3. Junakove adidaske z napisom Michael Jordan proti maminim lakastim čevljem z rožnatim metuljčkom in sedemnajst centimetrov visoko in kot igla ozko peto.
4. Čevelj kot čevelj proti obuvalu, ki mu je zgolj sorodno. Se pravi, v našem primeru čevelj proti plavutki.

Ali lahko gremo še naprej? Seveda lahko. Toda preskočimo nekaj števil, faz in kilometrov. In začnimo pesem recimo takole: *Namesto čevljev sem si včeraj zjutraj v naglici obul brleči prah iz dvesto šestindvajset milijonov svetlobnih let oddaljene zvezde*. Kombinacija je poetološko vsekakor zanimiva, bojim pa se, da ne preveč smešna. Vsaj na tej stopnji pesmi ne. Skratka: razdalja med pričakovanim in tem, kar se junaku zgodi, ne sme biti premajhna, pa tudi prevelika ne. Morda bi v

določenem kontekstu, recimo v kontekstu parodije ali nekoliko ludistično obarvane poezije, tudi brleči zvezdni prah lahko deloval humorno. Toda to je povsem druga zgodba o humorju, v katero se kljub vsemu spoštovanju do omenjenih umetniških postopkov tukaj ne bomo spuščali. Gre torej predvsem za pravo mero. Nekako takole: če bi naša bosa stopala požgečkala mikroskopsko tanka nitka, bi skoraj zagotovo ne čutili ničesar. Ne bom se spuščal v podrobnosti naše reakcije v primeru, če bi nas po omenjenem delu telesa požgečkalo ptičje pero. Ob zelo previdni uporabi bi nas zelo verjetno tudi zobotrebec tu in tam še spravil do smeha. Zelo težko bi to uspelo kuhalnici. Prav gotovo pa nas v smeh ne bi spravilo žgečkanje debelega in topega hrbta knjige, na primer najnovejšega *Slovenskega pravopisa*.

Resnici na ljubo pa moramo na tem mestu dodati, da v poeziji razmerja niso nujno tako statična, kot se vsaj na prvi pogled zdijo v vsakdanjem življenju. Če bi namreč naša stopala zaradi določenega pesniškega postopka nenadoma postala stopala velikana, bi nas prav gotovo žgečkal tudi debeli hrbet najnovejšega *Slovenskega pravopisa*. Toda o takšnih razmerjih kdaj drugič.

Nekateri teoretiki humorja pravijo, da je za percepcijo smešnega potreben tudi zunanji mišljenjski okvir, določena situacija, znotraj katere je smešno sploh lahko smešno. Recimo napoved: povedal vam bom šalo. Takšna napoved je lahko tudi že klovnovska oprava. Pa tudi potapljaška obleka. Seveda ne, če gre za nekoga, ki se sredi zelenomodrega zaliva pravkar namerava s hrbtom naprej prevrniti s krme čolna v morje. Če pa bi šlo za pesnika v šolski dvorani, bi bila potapljaška obleka vsekakor več kot očitna napoved smešnega. Vendar pa moramo na tem mestu opozoriti tudi na v teorijah včasih premalo izpostavljeni faktor presenečenja. Povedati je treba predvsem to, da ima le-ta ob izrazitem zunanjem okvirju nujno šibkejši notranji naboj.

Toda, kot že rečeno, tokrat nas zanima predvsem navzven puščoben pesnik, ki pred otroki ne nastopa niti v potapljaški opremi niti v skafandru. In je njegova poezija morda otrokom tudi sicer slabše znana. V takšnem primeru je zunanji mišljenjski okvir pač precej manj pomemben.

Ko se je pred leti v takrat zelo gledani televizijski oddaji za otroke Veseli tobogan na odru pojavil Toni Gašperšič, smo se otroci začeli krohotati, še preden je priljubljeni humorist sploh kaj rekel. Sam sem odvisen predvsem od zapisanih besed, torej preberem:

*Namesto čevljev sem si včeraj zjutraj v naglici obul plavutke
in si namesto očal z dioptrijo nataknil plavalna očala.*

In vendar je tudi v mojem primeru prisoten določen mišljenjski okvir. S tem, da njegovo težišče ni zunaj teksta, ampak v besedah samih. Zato mu recimo kar notranji vzgib. Ključna besedna zveza prvih verzov, ki skuša v vsej polnosti nadomestiti zunanji miselni okvir, je »v naglici sem«. To, da se nekomu zelo mudi, kar je, mimogrede povedano, ena od bistvenih značilnosti našega časa, lahko namreč povzroči marsikaj nepredvidenega. Nepredvideno pa je seveda že napoved prostora, v katerem lahko povsem upravičeno pričakujemo smeh. To, da si junak pesmi v drugem verzu po pomoti natakne še plavalna očala, je seveda stopnjevanje. Obenem pa se notranji vzgib iz besedne zveze »v naglici sem« razširi naprej čez celoten prvi verz. Zdaj se pač že z veliko gotovostjo ve: junak pesmi bo v naglici naredil to in ono nerodnost. Zato se zid hihitaje kruši dalje, čeprav je v verzu »s plavalnimi očali« naboj presenečenja manjši.

Opogumljen s prvim smehom odločneje nadaljujem z branjem pesmi:

*Ko sem potem pridrvel v dvigalo, se je to spremenilo v podmornico
in se potopilo čisto na dno oceana.*

Na prvi pogled je nadaljevanje pesmi okrepljeno z izdatno mero logičnega stopnjevanja začetnih verzov in zato povzroči nadaljnje krušenje zidu. In vendar gre, če stvar pogledamo nekoliko bolj od blizu, tudi za bistven preobrat, ki nadgradi golo anekdotičnost. Če je prva humorno obarvana dogodka »v naglici« sročil junak sam, se je tokrat zmedeno dvigalo ob pogledu na nekoga v potapljaški opremi kar samo spremenilo v podmornico. Se pravi, v nekem trenutku predmeti oživijo in prevzamejo glavno vlogo v ustvarjanju nadaljnega toka dogajanja. Zato se junak namesto v šoli prav kmalu najde na dnu oceana. Če je torej v prvih dveh verzih vse skupaj kljub namernemu pretiravanju še do neke mere uresničljivo tudi v realnosti, smo zdaj v območju, ki je možno le še v literaturi in kvantni fiziki. Razdalja med utirjenim pričakovanjem in iztirjenim udejanjenem se po obratu nenadoma potencira.

147. Obuvanje čevljev pred odhodom v šolo proti šolarju na dnu oceana.

In vendar se zdi, da na tem mestu otroškega smeha v šolski dvorani ta pretirana razdalja niti slučajno ne preglasi. Toda, ali bi bila podoba s podmornico uspešna tudi, če bi se pojavila na samem začetku pesmi? Če bi pesem začeli takole: *Ko sem včeraj zjutraj stopil v dvigalo, se je to spremenilo v podmornico in se spustilo čisto na dno oceana.* Bi bila tudi na tem mestu podoba vredna smeha? Morda? Vendar pa bi bil po mojem mnenju začetni šok nekoliko pretiran, podoba premočna. Pesem bi ne imela prihodnosti, ker bi ne imela preteklosti. Kaj hočem povedati? Čeprav pravimo, da smeh ruši vse pregrade, kar je v primeru puščobnega pesnika še kako pomembno, mora biti ustvarjanje pogojev za smešno vsaj v poeziji zelo pretanjeno početje. In čeprav ima vsaka humorno obarvana pesem, če hočemo, da je resnično vredna te oznake, nekje točko, v kateri ni več le njen avtor tisti, ki jo piše, ampak nenadoma začne pesem pisati tudi njega, je do te točke nujno priti postopno. Od čevlja do plavutk, od plavutk do dvigala, od dvigala do podmornice, od podmornice do morskega dna.

Berem dalje:

*Namesto nove čepice sem si danes zjutraj
v naglici nataknil na glavo polivinilasto vrečko
z napisom KLOBUČEVINA.*

Kaj ne pomenijo zgoraj navedeni verzi korak nazaj? Negacija maloprej pojasnjenega postopnega stopnjevanja? Sem se s »čepico« in »polivinilasto vrečko« ponovno vrnil na začetek pesmi? Razdalja med utirjeno vsakdanjostjo in iztirjenim udejanjenjem, se pravi med vrečko in čepico, je seveda manjša kot razdalja med obuvanjem čevljev in sprehodom po dnu oceana, a je še vedno večja kot razdalja med čevljem in plavutko, zato je tudi ta podoba neprimerna za začetek pesmi. Vendar pa moramo spet opozoriti na notranji vzgib, ki tokrat ni najmočnejši v besedi naglica, nanjo smo se med samo pesmijo pač že navadili, ampak v besedni zvezi »danes zjutraj«. Če se namreč v prvem verzu pesmi pojavi besedna zveza »včeraj zjutraj«, se tokrat nadaljuje z »danes zjutraj«, kar pomeni, da se celotno dogajanje v novem kontekstu in z novo variacijo stopnjevanja lahko brez škode

ponovi. Predvsem pa to pomeni, da se dogodki iz pesmi nevarno približujejo neposredni sedanjosti, se pravi temu trenutku. Da junakova dogodivščina ni več izključno njegova, ampak od trenutka do trenutka vse bolj last tudi tistih, ki pesem pravkar berejo ali poslušajo. Da med pesnikom in poslušalci skorajda ni več tistega resnobnega zidu, ampak le še smeh in tista prosojna knjiga, v kateri je napisana pesem.

Preberem jo do konca:

*Ko sem potem pridrel v dvigalo,
se je to spremenilo v raketo
in odletelo naravnost na luno,
od koder vas zdaj vse lepo pozdravljam
in prosim, da mi z naslednjo raketo
pošljete čevlje, čepico in očala!*

Že vnaprej hvala!

Potem knjigo zaprem in umolknem. Besede ... besede pa v smeh.

Slavko Pregl

SPUŠČANJE LADJIC SREDI NEURJA ali negotovo razmišljanje o humorju

Še kadarkoli sem se česa tehtno lotil in se pri tem dokopal do javne pozornosti, se mi je zgodilo, da sem nadvse resno razglabljal o dani temi, publika pa se mi je smejala. Tudi naloga govoriti o humorju se mi zdi nadvse resna in da mi ne bi zopet spodrsnilo, sem začel iskati kakšen moder citat. Vsaka razprava, ki naj bi publiko pripravila, da se zdrzne, gre vase in spoštljivo zre v predavatelja, se mora začeti s tehtnim stavkom znane osebnosti. S tem citatom je seveda mogoče telovaditi na vse mogoče načine, med drugim tudi dokazati povsem nasprotno, kot je sporočilo ustvarjalca modre misli. A to v nadaljevanju ni več važno. Bistven je nadih vznesene tehtnosti, k čemur pa lep citat zagotovo pripomore.

Imel sem priložnost, da sem vstopil v družino, ki je prekipevala od modrih misli in tudi sicer je bilo njeno poslanstvo preroško. Zavedal sem se, da mi bo zelo težko izbrati najprimernejšo misel med vsemi, ki se bodo sicer kopičile, a vseeno sem tvegala, kajti naloga, govoriti o humorju, me je v to pustolovščino neustavljivo gnala.

Šel sem skratka na okroglo mizo z naslovom: Ali literatura lahko reši svet? Odvijala se je v okviru Vilenice, srečanja srednjeevropskih pisateljev. Ko sem vstopil v dvorano, je bila miza štirioglasta. Uradni jezik je bil angleščina. Med seboj so se najživahneje pogovarjali gostje iz ZDA. Zadeva se mi je zazdela skrajno smešna, ampak na srečanju se ni prav nihče smejal. Vsem se je zdelo povsem normalno, da je okrogla miza oglata, da je srednjeevropski jezik angleščina in da so Američani osrednji govorniki o srednji Evropi.